

กระบวนการในการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม เพื่อสนับสนุนการพัฒนาชุมชนปากน้ำประแส อำเภอแกลง จังหวัดระยอง*

กาญจนา เหล่าโชคชัยกุล¹

(วันที่รับบทความ: 25 สิงหาคม 2565; วันที่แก้ไขบทความ: 27 ตุลาคม 2565; วันที่ตอบรับบทความ: 9 พฤศจิกายน 2565)

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีเป้าหมายเพื่อนำเสนอกระบวนการในการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมเพื่อสนับสนุนการพัฒนาชุมชนปากน้ำประแส อำเภอแกลง จังหวัดระยอง ตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัยคือ 1) เพื่อศึกษา รวบรวม ค้นคว้าข้อมูลองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องของชุมชนปากน้ำประแสในรูปแบบต่าง ๆ และ 2) เพื่อจัดทำชุดข้อมูลที่เกี่ยวข้องของชุมชนปากน้ำประแสเพื่อสนับสนุนและเสริมสร้างการพัฒนาชุมชนของชุมชนปากน้ำประแส โดยผู้วิจัยได้ลงพื้นที่และเข้าไปดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม โดยมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งสิ้น 22 คน และใช้กรอบและแนวทางการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมแนวโบราณคดีชุมชน

ผลจากงานศึกษาในครั้งนี้ นอกจากจะได้องค์ความรู้ที่เกิดจากการกระบวนการที่ผู้วิจัยและสมาชิกชุมชนปากน้ำประแสได้ร่วมกันเรียนรู้ สืบค้น และรวบรวมเรื่องราว อันเป็นทุนทางสังคมและทรัพยากรทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับชุมชนในด้านต่าง ๆ แล้ว กิจกรรมในขั้นตอนต่าง ๆ ยังมีส่วนช่วยพัฒนาศักยภาพของสมาชิกในชุมชนไปจนถึงบุคลากรที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน ชุดข้อมูลที่เกี่ยวข้องของชุมชนปากน้ำประแสยังนำสู่การสร้างความรู้ ภูมิปัญญา การสร้างความตระหนักถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของตน ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาที่สร้างสรรค์บนความภาคภูมิใจของชุมชนด้วยองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อสนับสนุนการพัฒนาชุมชนในระยะยาวอย่างยั่งยืนต่อไป

คำสำคัญ: ปากน้ำประแส, ประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรม, การพัฒนาชุมชน

*บทความวิจัยหลักสูตรการจัดการมรดกวัฒนธรรมและอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ วิทยาลัยนวัตกรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

¹ อาจารย์ประจำหลักสูตรการจัดการมรดกวัฒนธรรมและอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ วิทยาลัยนวัตกรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,

E-mail: kanjamalao@gmail.com

The Process of Studying History and Socio - Culture to Support Pak Nam Prasae Community, Rayong Province Development*

Kanjana Laochockchaikul¹

(Received: August 25, 2022; Revised: October 27, 2022; Accepted: November 9, 2022)

Abstract

This research aims to present the process of studying history and socio - culture to support Pak Nam Prasae community, Rayong Province development which focuses on 2 objectives; 1. study, collect and research to find some significant information about Pak Nam Prasae and 2. Manage data and information of Pak Nam Prasae to support community development projects. The researcher conducted filedwork with participatory action research methodology with 22 key informants and used the archaeological community cultural resource management concept.

The result of this research is Pak Nam Prasae data and knowledge that the researcher and Pak Nam Prasae Community members learned, explored, and gathered stories of social capital and cultural resources in multiple aspects. In addition, activities in each process also contributed to the potential development of community members and concerned staff in every sector. The data not only inspired pride but also raised awareness of historical value and marked the start of development based on community pride and knowledge of history, social, and culture so that the community could genuinely benefit from it and put it into practice in the long-term for sustainable community development.

Keywords: Pak Nam Prasae, History and Socio-Culture, Community Development

* Research Article from Management of Cultural Heritage and Creative Industries Program, College of Innovation, Thammasat University

¹ Lecturer, Management of Cultural Heritage and Creative Industries Program, College of Innovation, Thammasat University, E-mail: kanjamalao@gmail.com

ความสำคัญและปัญหาการวิจัย

ชุมชนปากน้ำประแส เป็นชุมชนชาวประมงเก่าแก่ ตั้งอยู่ริมแม่น้ำประแส บนชายฝั่งด้านตะวันออก ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของอำเภอแกลง จังหวัดระยอง ด้วยพื้นที่ชุมชนตั้งอยู่บริเวณปากแม่น้ำเชื่อมต่อกับอ่าวไทย พื้นที่จึงอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ตามลักษณะพื้นที่ที่ราบริมแม่น้ำและพื้นที่ราบชายฝั่งทะเล อีกทั้งยังมีแหล่งทรัพยากรป่าชายเลน ที่อุดมด้วยสัตว์น้ำและพันธุ์ไม้หลากหลายชนิด ในอดีตนั้นชุมชนแห่งนี้มีความรุ่งเรืองและรุ่มรวยทางเศรษฐกิจจากธุรกิจการประมงเป็นอย่างมาก ส่งผลให้ชุมชนแห่งนี้มีคนเข้ามาตั้งถิ่นฐานมาเป็นเวลาช้านาน ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ดังที่กล่าวมาแล้ว นอกจากธุรกิจประมง ก็ยังปรากฏวิถีชีวิตและอาชีพที่หลากหลายในพื้นที่ด้วย ทั้งทำนา ทำสวน และการประมง รวมไปถึงการประกอบอาชีพค้าขาย และอุตสาหกรรมหลากหลายรูปแบบทั้งโรงสีข้าว โรงเลื่อย หรือโรงไม้ ซึ่งเติบโตและเลิกราไปตามการเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจของแต่ละช่วงเวลา นอกจากนั้นพื้นที่ปากน้ำประแสในอดีต ยังมีความสำคัญทั้งในฐานะพื้นที่ยุทธศาสตร์ในการคมนาคม โดยเป็นท่าเรือสำคัญของเมืองแกลง เป็นศูนย์กลางแห่งความเจริญในฐานะแหล่งผลิตและแหล่งค้าขายสินค้าเกษตรและสินค้าแปรรูปต่าง ๆ ที่มีคุณภาพ อาทิ กะปิ น้ำปลาขึ้นชื่อ

เมื่อปากน้ำประแสต้องพบกับความเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการคมนาคมที่แปรเปลี่ยนจากทางน้ำไปเป็นทางบก จากชุมชนศูนย์กลางการคมนาคม ก็ได้กลายกลายเป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่ห่างไกลจากเส้นทางการคมนาคมสายหลัก ชุมชนและบ้านเรือนริมน้ำต้องเจ็บบเหงาเพราะถูกทอดทิ้งจากวิถีชีวิตในการประกอบอาชีพประมงและกิจกรรมเกี่ยวเนื่องที่แปรเปลี่ยน รวมไปถึงการแปรเปลี่ยนและขยายตัวของเมือง ซึ่งติดตามมาด้วยค่านิยมทอดทิ้งถิ่นเพื่อมุ่งเข้าสู่เมืองใหญ่

ความตระหนักต่อสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนปากน้ำประแส เทศบาลตำบลปากน้ำประแส และสมาชิกชุมชนชาวประแสได้มีการประสานความร่วมมือกับสำนักทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและปมเพาะวิสาหกิจ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมประชุมหารือเพื่อแสวงหาแนวทางในการพัฒนาชุมชนเชิงบูรณาการอย่างยั่งยืน ซึ่งจากข้อสรุปในการประชุมประชาคมของชาวปากน้ำประแส ต่างเห็นพ้องว่า การดำเนินการพัฒนาชุมชนปากน้ำประแสในครั้งนี้ จำเป็นต้องมีการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมเพื่อเป็นฐานสนับสนุน เพราะสิ่งที่ประชาคมต่างเห็นพ้องกันก็คือ แม้ชุมชนปากน้ำประแสจะเจ็บบเหงา แต่ชุมชนแห่งนี้ยังคงเปี่ยมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์และงดงาม ทั้งยังคงมีความน่าสนใจอันเกิดจากเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่มีมาอย่างยาวนาน และเสน่ห์อันเกิดจากวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่น่าสนใจที่ยังสะท้อนให้เห็นผ่านรูปแบบและการดำเนินชีวิตของชุมชนที่อบอุ่นและเกื้อกูล ล้วนแต่เป็น “ทุน” ทางสังคมและ

วัฒนธรรมที่สามารถนำมาต่อยอด ถ่ายทอดและบอกเล่า เป็นวัตถุดิบที่สามารถแปรเปลี่ยนเป็นทรัพยากรที่สำคัญเพื่อการพัฒนาชุมชนปากน้ำประแสที่ซบเซาให้มีก้าวใหม่ได้อย่างไม่ยากเย็น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษา รวบรวม ค้นหาข้อมูลองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องของชุมชนปากน้ำประแสในรูปแบบต่าง ๆ
2. เพื่อจัดทำชุดข้อมูลที่เกี่ยวข้องของชุมชนปากน้ำประแสเพื่อสนับสนุนและเสริมสร้างการพัฒนาชุมชนของชุมชนปากน้ำประแส

กล่าวได้ว่าเป้าหมายของการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ นอกจากชุมชนจะได้มาซึ่งข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมเพื่อสนับสนุนการพัฒนาชุมชนปากน้ำประแสแล้ว กระบวนการต่าง ๆ ในขั้นตอนการรวบรวมข้อมูล ยังเป็นไปเพื่อส่งเสริมต่อการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพและตั้งอยู่บนฐานความต้องการของชุมชน ผ่านการ “รู้จักตัวตน เข้าใจตนเอง” ด้วยการตระหนักรู้และเข้าใจถึงอัตลักษณ์และวัฒนธรรมที่ชุมชนมี

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยนำเอาแนวทางการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมแนวโบราณคดีชุมชน (สายันต์ ไพฑูรย์จิตร, 2547) ซึ่งเปลี่ยนแปลงแบบแผนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมจากเดิมที่มีภาครัฐ โดยเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือนิติบุคคลที่รับจ้างหน่วยงานของรัฐเป็นศูนย์กลางในการดำเนินการ มาเป็นการจัดการโดยให้ความสำคัญกับการมุมมอง และการดำเนินการร่วมกันโดยภาคประชาชน นักวิชาการ ผู้นำชุมชนและองค์กรอื่น ๆ ในท้องถิ่นร่วมกันจัดการ ตั้งแต่กระบวนการศึกษา และกระบวนการในการดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อต่อยอดข้อมูลที่ได้มาจากรวบรวม ซึ่งนอกจากจะต้องปรับทัศนคติและวิธีการดำเนินงาน ทั้งส่วนของผู้นำชุมชน บุคลากรภาครัฐ และตัวนักวิชาการเองจากที่เคยทำงานเป็นฝ่ายชี้แนะ ผู้การยอมรับศักยภาพและศักดิ์ศรีของชาวบ้าน ปรับบทบาทจากที่เคยคิด กำหนดแนวทาง ตัดสินใจ ปรับการบริหารจัดการในแนวดิ่ง ผู้การบริหารจัดการในแนวราบ ซึ่งต้องดำเนินงานอย่างมีส่วนร่วม ประสานความร่วมมือร่วมใจ ตั้งแต่กระบวนการวางแผนที่ต้องเปิดพื้นที่ให้ชาวบ้านร่วมคิด ให้ความสำคัญต่อความเห็นและความต้องการที่แท้จริงของสมาชิกในชุมชน ปรับบทบาทของนักวิจัยผู้การเป็นที่ปรึกษาทางวิชาการและทางเทคนิค โดยทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ และทักษะต่าง ๆ ในการจัดการแก่ชุมชน พร้อม ๆ ไปด้วยการปรับมุมมอง ทัศนคติและสร้างจิตสำนึกให้แก่ชุมชนในบทบาทเจ้าของทรัพยากรทางวัฒนธรรมในชุมชนของตน เพื่อที่จะสนับสนุนต่อหน้าที่ในการดูแลและจัดการทรัพยากร

ทางวัฒนธรรมให้ยั่งยืนต่อไป หรือกล่าวโดยสรุปคือให้กระบวนการนี้เป็นการพัฒนาตนเองและพัฒนาชุมชนไปพร้อม ๆ กัน

แนวคิดนี้มุ่งเน้นการดำเนินการแบบมีส่วนร่วม ผ่านการศึกษาแบบปฏิบัติจริง และการใช้กระบวนการสร้างความพึงพอใจ และความประทับใจในภูมิหลังของท้องถิ่นแก่ชาวบ้านและประชาชน (appreciative building) โดยมีหลักการและแนวปฏิบัติที่สำคัญคือ

1) holistic approach หมายถึง การมุ่งศึกษาเรื่องราวในอดีตและปัจจุบันทุกมิติของชุมชนนั้น ๆ ตลอดจนผลกระทบของแต่ละส่วนที่มีต่อกันและกัน

2) multicultural approach เพราะชุมชนที่ตั้งของแหล่งทรัพยากรใด ๆ ก็ตาม มีคุณลักษณะทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไป นักจัดการต้องเคารพและให้ความสำคัญในวัฒนธรรมที่แตกต่างนั้น

3) dynamic approach ต้องให้ความสำคัญกับความไม่แน่นอนและความเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ นักจัดการจากภายนอกชุมชนต้องยอมรับหลักการที่ว่าสังคมและวัฒนธรรมตลอดจนสรรพสิ่งมีความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ดังนั้นแบบแผนและเทคนิควิธีการในการจัดการจะต้องปรับปรุงให้เหมาะสมกับบริบทของสถานที่นั้น ๆ

4) participative openness-inquiry ผู้ดำเนินงานจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมต้องทำงานร่วมกันในลักษณะการเรียนรู้ร่วมกัน ช่วยกันสร้างความรู้ที่ทุกคนมีส่วนได้เสมอหน้ากัน

5) learning by doing เรียนรู้จากการลงมือทำจริง เปิดโอกาสให้ทุกคนในชุมชนที่สนใจเข้าร่วมเรียนรู้และแลกเปลี่ยนการทำงานทุกขั้นตอน

6) common appreciative building นักจัดการเห็นคุณค่าและความสำคัญอย่างไรในทรัพยากรวัฒนธรรม ก็จะต้องจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านและประชาชนทั่วไปเห็นคุณค่าและความสำคัญไม่น้อยไปกว่ากัน และที่สำคัญต้องสร้างกระบวนการที่ทำให้ชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นที่มีทรัพยากรวัฒนธรรมเกิดความรู้ ความเข้าใจ และเกิดทัศนคติที่ดีต่อทรัพยากรฯ นั้น เกิดความรักและหวงแหนในฐานะที่เป็นทรัพยากรร่วมกันของชุมชน

7) research & development เป็นกระบวนการศึกษาวิจัยที่มีกิจกรรมการพัฒนาชุมชนไปพร้อม ๆ กัน

8) accompanying/co-existing ต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทุกขั้นตอน รวมทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีทรัพยากรวัฒนธรรมในพื้นที่ปกครองต้องได้รับการหนุนช่วยและส่งเสริมให้มีความรู้ความสามารถในการจัดการทรัพยากรดังกล่าว

ระเบียบวิธีวิจัย

ประเภทของงานวิจัย

กระบวนการในการดำเนินงานเพื่อการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรม ชุมชนของชุมชนปากน้ำประแส อำเภอกะลา จังหวัดระยองในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยเป็นการวิจัยปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research and Community Development)

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการศึกษา

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมชุมชนของชุมชนปากน้ำประแสในครั้งนี้คือ ผู้นำชุมชน ผู้สูงอายุ รวมไปถึงสมาชิกในชุมชนปากน้ำประแสที่สามารถถ่ายทอดข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมได้ ผู้วิจัยใช้วิธีในการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายอย่างเจาะจงผ่านการเข้าร่วมประชุมต่าง ๆ ของชุมชน ก่อนที่จะขยายกลุ่มผู้ให้ข้อมูลโดยผ่านการแนะนำจากผู้ให้ข้อมูลก่อนหน้า ในลักษณะการสร้างเครือข่ายข้อมูล แบบ snowball sampling ซึ่งในงานวิจัยครั้งนี้มีผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งสิ้น 22 คน

เครื่องมือที่ใช้วิจัย

การวิจัยนี้ใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างในการเก็บข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ร่วมกับการสังเกตการณ์ทั้งแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม เมื่อเสาะหาและคัดกรองกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญจากประชากรกลุ่มเป้าหมาย ก่อนจะดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกในผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พร้อมทั้งการขออนุญาตเก็บข้อมูลด้านเอกสาร หรือภาพถ่ายที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมารวบรวมเป็นฐานข้อมูลแก่ชุมชนต่อไป

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้นำแนวทางตามแผนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมแนวโบราณคดีชุมชน มาสร้างแนวทางในการทำงานพื้นที่และแนวทางการเก็บข้อมูลในรูปแบบต่าง ๆ คือ

1. การเก็บข้อมูลในการประชุม และการสัมภาษณ์ เริ่มต้นจากการเข้าร่วมการประชุมกลุ่มที่มีอยู่แล้วในชุมชน เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มการประชุมผู้นำชุมชน เพื่อชี้แจงเป้าหมายในการดำเนินการของงานวิจัย รับฟังข้อมูลความคิดเห็น ตลอดจนข้อเสนอแนะในภาพกว้าง ก่อนจะทบทวน เพื่อสร้างกระบวนการสืบค้นและคัดกรองจากข้อมูลที่ได้รับมา เพื่อคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อสัมภาษณ์และรวบรวมข้อมูลเชิงลึกเพิ่มเติม ตามประเด็นสำคัญที่กำหนดไว้ อันเกี่ยวข้องกับ “อัตลักษณ์”, “ตัวตน” และ “วิถีชีวิต” ของชุมชนปากน้ำประแสตามที่ผู้ให้ข้อมูลตระหนักและเข้าใจ

2. การสืบค้นเอกสารที่เกี่ยวข้อง ทั้งเอกสารชั้นต้นจากส่วนกลางในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง คือ ฝ่ายช่างภาพส่วนพระองค์ สำนักพระราชวัง หอจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และ

กองประวัติศาสตร์ กรมยุทธศึกษาทหารเรือ เพื่อรวบรวมข้อมูลส่วนที่ไม่เคยเก็บรักษาไว้ในชุมชน ซึ่งภาพและเอกสารจากภายนอกที่เกี่ยวข้องกับชุมชน มีส่วนช่วยในการสร้างประเด็นในการสนทนา และกระตุ้นเตือนความทรงจำ ไปจนถึงการทบทวนความทรงจำในการสัมภาษณ์ไปในคราวเดียวกัน ร่วมกับการรวบรวมเอกสารในชุมชน คือ หนังสืออนุสรณ์งานศพ บันทึกของผู้รู้ในชุมชน หรือพระสงฆ์ ซึ่งมีสถานะเป็นผู้นำของชุมชน การ์ดเชิญงานบวช งานแต่ง รวมไปถึงภาพถ่ายเหตุการณ์ที่เกิดในชุมชน ก็ช่วยสืบทานเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่ไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำเอาข้อมูลที่ได้ทั้งจากสัมภาษณ์ และข้อมูลจากการสืบค้นเอกสารต่าง ๆ มารวบรวมคัดแยก วิเคราะห์ สอบทานเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหา แล้วจึงนำสู่การเรียบเรียงจัดหมวดหมู่ตามประเด็นเพื่อนำเสนอข้อมูลประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมชุมชน เพื่อสนับสนุนการพัฒนาชุมชนปากน้ำประแส อำเภอกะลา จังหวัดระยองต่อไป

สรุปผลการวิจัย

กระบวนการรวบรวมข้อมูลประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมชุมชนปากน้ำประแส ด้วยแนวทางการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม บนความร่วมมือและการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิชาการ ผู้นำชุมชน และชาวบ้านในชุมชนปากน้ำประแส ทำให้สืบค้นและรวบรวมข้อมูลทางด้านทรัพยากรวัฒนธรรมที่น่าสนใจได้อย่างหลากหลาย ถือเป็นฐานทุนที่มีคุณค่ายิ่งแก่ในการสนับสนุน และส่งเสริมให้มีการสืบทอดและถ่ายทอด ทั้งยังสามารถใช้เรื่องราวเหล่านี้เป็นปัจจัยสนับสนุนที่สำคัญในการพัฒนาชุมชนปากน้ำประแสอย่างยั่งยืน

กระบวนการเสาะหา สืบค้น รวบรวมและจัดระเบียบข้อมูล

ด้วยการสร้างประเด็นคำถามเพื่อสืบค้นข้อมูล ผู้วิจัยจึงกำหนดคำถามพื้นฐานสำหรับการเข้าร่วมประชุมกลุ่มกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อต้องการทราบเกี่ยวกับความเข้าใจในชุมชนของตนเองไว้ว่า “เมื่อพูดถึงประแส จะคิดถึงอะไร” หรือ “อะไรคือสิ่งที่น่าสนใจของประแสที่ต้องการจะเล่าหรือถ่ายทอด” เมื่อผู้วิจัยได้รับคำตอบจากบทสนทนาของคำถามดังกล่าว ร่วมกับการนำเอาข้อมูลจากเอกสารประวัติศาสตร์มาร่วมแลกเปลี่ยน สรุปสาระสำคัญและประมวลเป็นประเด็นต่าง ๆ ที่น่าสนใจได้ ดังนี้

ความหลากหลายและความสำคัญของชื่อ “ประแส” เพราะพื้นที่แห่งนี้เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายของชื่อชุมชนมากที่สุดแห่งหนึ่ง ความเป็นมาและที่มาที่ไปของชื่อ วิธีเรียกชื่อและวิธีเขียน จากเรื่องเล่าและข้อสันนิษฐานโดยผู้อาวุโสในชุมชนปากน้ำประแส คือ พระครูประภัทรวิริยคุณ อดีตเจ้าอาวาสวัดตะเคียนงาม และ ระวี ปัญญาธิ์ กล่าวไว้ว่าชื่อ “ระยอง” ซึ่งพ้องกับคำว่า รวยง นั้นน่าจะมาจากภาษาของที่เคยอาศัยอยู่ในแถบระยอง เมื่อพิจารณาเทียบเคียงชื่อ “ประแส” ในภาษาของก็พ้องเสียงกับคำ

ว่า ปรีแซร์ หรือ ฟรีแซร์ อันหมายถึง ป่าทุ่งนา หรือ ป่าที่ถางแล้ว แต่เมื่อถึงยุคสมัยหนึ่ง เมื่อราชการไม่อาจจะหาคำแปลคำว่า “ประแส” ได้จึงได้เปลี่ยนชื่อพื้นที่แห่งนี้เป็น “กระแส” ซึ่งเป็นคำที่มีความหมาย (เจลิยว ราชบุรี, 2546) ส่งผลทำให้การเรียกชื่อตำบลจึงเป็นชื่อ “ตำบลปากน้ำกระแส” เพิ่มชื่อเรียกให้ชุมชนแห่งนี้ชื่อหนึ่ง หลังจากนั้นทั้งคำว่า ประแส และ กระแส ได้มีการเขียนโดยเติม “ร” เข้าไป ทำให้ป้ายหน่วยงานราชการ สถานที่สำคัญ หรือป้ายบอกทางในแต่ละช่วงเวลาของพื้นที่แห่งนี้ ปรากฏชื่อในหลากหลายรูปแบบการเขียนตามไปด้วย นอกจากนี้ “ประแส” ยังเป็นนามของแม่น้ำสายสำคัญของระยองที่มีต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาจันทร์บุรี (วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดระยอง, 2542) ส่วนความเก่าแก่ของชื่อเรียกพื้นที่แห่งนี้ ที่ปรากฏบนหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ชัดเจนด้วยวันเวลาคือ “เหตุการณ์ปราบขุนราม หมื่นช่องที่บ้านประแส” ในตอนหนึ่งของพระราชพงสาวดาร ซึ่งเป็นช่วงเวลา “ระหว่างเวลาจลาจล” หรือเรื่องราวเมื่อครั้งพระเจ้ากรุงธนบุรี คราวที่ยังเป็นพระยาตากทรงคืนทัพมายังหัวเมืองฝั่งตะวันออก เพื่อเตรียมระดมไพร่พลเพื่อกลับไปกอบกู้ราชธานี และได้ออกรับกลุ่มกองธงโจรที่อยู่ในละแวกหัวเมืองตะวันออกกลุ่มกองหนึ่งคือ ขุนราม หมื่นช่อง ซึ่งหนีมาจากเมืองระยองมาช่องสุ่มกำลังอยู่ที่บ้านประแส (พระราชพงสาวดาร ฉบับพระราชนิพนธ์ เล่ม 2 2548; พระราชพงสาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), 2480) ความสำคัญอีกประการหนึ่งของชื่อ “ประแส” ที่ยังคงปรากฏหลักฐานประจักษ์ชัดก็คือ การนำเอาชื่อพื้นที่แห่งนี้ไปขนานนามแก่เรือหลวง “ประแส” ที่จัดซื้อเมื่อพ.ศ. 2490 ตามความนิยมที่จะนำเอาชื่อปากน้ำสำคัญไปขนานแก่เรือหลวงของกองทัพเรือ จึงจะเห็นได้ทั้งจากเอกสารและเรื่องราวที่สืบค้น นอกจากแสดงให้เห็นความหลากหลายของการเรียกชื่อแล้ว ยังช่วยยืนยันถึงความสำคัญของพื้นที่ที่อยู่ในความรับรู้ของผู้คนมาตั้งแต่อดีต

วิถีชีวิตของประแส การบรรยายถึงการตั้งถิ่นฐานของชาวประแสที่ชัดเจนที่สุดนั้นย่อมต้องกล่าวถึงคือ พระราชหัตถเลขา เมื่อคราวเสด็จประพาสทะเลฝั่งตะวันออกในปีวอก พ.ศ. 2427 ฉบับที่ 1 ที่มีความกล่าวบรรยายถึงการตั้งบ้านเรือนแถบนี้ ความว่า ... “รุ่งขึ้นวันอาทิตย์ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๓ ออกเรือมาทอดที่ตรงปากน้ำแพซึ่งเป็นที่พระแกลงแกลวกล้าอยู่ ลงเรือเล็ก เรือกลไฟลากเข้าไปคู่ลำน้ำแพแสดงตลอดพันหมู่บ้านคน มีบ้านเรือนติด ๆ กันประมาณร้อยหลังคาเรือน ต่อเข้าไปข้างในเขายังมีบ้านเรือนอีกมาก แต่เป็นหนทางไกลหาได้ไปไม่...” (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระฯ 2470; วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดระยอง, 2542, 32) โดยจะเห็นได้ว่าชุมชนประแสในช่วงเวลานั้น มีบ้านเรือนตั้งอยู่ริมน้ำ แม้มองมาจากทะเลก็เห็นบ้านเรือนเป็นแถวแนวแล้ว ดังนั้นพื้นที่ด้านในที่ลึกเข้าไปในแม่น้ำประแสย่อมต้องมีบ้านเรือนตั้งอยู่อีกไม่น้อย

ด้านผู้คนที่ย้ายตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเศนั้น ส่วนใหญ่จะมีเชื้อสายจีน เรียกได้ว่าถ้าเป็นคนประเศแต่กำเนิด ขึ้นไป 2 - 3 ชั่วอายุคน สามารถสอบถามแซ่ของตระกูลได้ไม่ยาก ซึ่งคนเชื้อสายจีนที่นี้ปรากฏตั้งแต่เจ้า ใหญ่ สกเกี้ยน กวางตุ้ง และ ซึ่งจากลักษณะพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวย และความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรทางทะเลในย่านนี้ ทำให้อาชีพหลักของคนในพื้นที่นี้คืออาชีพประมง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันปรากฏอาชีพและอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการประมง ทั้งออกเรือ ทำเทียบเรือประมง ทำโพงพาง วางลอบ ขุดหอยปากเปิด ธุรกิจน้ำแข็ง การแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางทะเลในรูปแบบต่าง ๆ รวมถึงธุรกิจต่อเรือ และอีกอาชีพสำคัญของชาวจีนคือ การค้าขาย เพราะประเศในอดีตนั้นถือเป็นพื้นที่เมืองท่าสำคัญแห่งหนึ่งในภาคตะวันออก เรียกได้ว่าเป็นเมืองท่าให้แก่เมืองแกลงและระยองก็ไม่ผิดนัก เพราะสินค้าและการเดินทางจะต้องมาเชื่อมต่อที่ปากน้ำประเศ ทำให้มีทั้งเรือขนส่งสินค้าที่แวะเวียนมา อาทิ เรือของบริษัทอีสเอเชียติก ซึ่งเป็นเรือเหล็กขนาดใหญ่ขนาดกว่า 200 ตันขึ้นไป เรือโดยสารขนาดใหญ่ที่วิ่งรับส่งผู้โดยสารเส้นทางภาคตะวันออก ซึ่งอยู่ในความทรงจำของชาวประเศรุ่นเก่า ๆ อาทิ เรือสาปะไคย นิภา ภาณุรังสี เรือเหล่านี้ลำใหญ่มาก กินน้ำลึกจนไม่อาจจะผ่านสันดอนเข้าแม่น้ำประเศได้ การจะโดยสารจะต้องอาศัยเรือเล็กมารับผู้คนมาขึ้นเรือใหญ่อีกต่อหนึ่ง ความเจริญของพื้นที่เมืองท่าจึงไม่แปลกที่จะครึกครื้นและมีสีสันด้วยโรงมหรสพ และการแสดงรูปแบบต่าง ๆ ทั้งลิเก ลำตัด ฉายภาพยนตร์ เล่นละคร ไปจนถึงการมีโรงฝิ่น (อภิวัฒน์ เศรษฐรักษ์, 2556) ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงความมั่งคั่งของพื้นที่แห่งนี้ได้เป็นอย่างดี

การค้าขายที่เจริญรุ่งเรืองในย่านนี้ ยังเป็นแรงจูงใจในการดึงดูดชาวจีนอีกกลุ่มให้เดินทางเข้ามาตั้งรกรากเพิ่มเติมในช่วงหนึ่งภยสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งชาวจีนกลุ่มที่เข้ามาใหม่นี้มีฐานการค้าขายจากพระนครมาอยู่แล้ว ด้วยเป็นกลุ่มมีทุน มีการศึกษา จึงเข้ามามีบทบาทในการรวมกลุ่มชุมชนชาวจีน และการจัดการศึกษาภาษาจีนแก่ชุมชนอย่างเป็นระบบ สิ่งก่อสร้างอีกประการหนึ่งซึ่งสะท้อนให้เห็นสังคมชาวจีน และสังคมประมงได้เป็นอย่างดี คือ ศาลเจ้า และแหล่งเคารพสักการะต่าง ๆ จำนวนมากที่มีอยู่ในชุมชนประเศ และยังได้รับการดูแลรักษา มีการประกอบพิธีกรรมอย่างสม่ำเสมอในวันสำคัญของสักการะสถานแต่ละแห่งในรอบปี ล้วนยืนยันถึงความเหนียวแน่นในการรักษาประเพณีที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

สถานที่สำคัญของประเศ สถานที่ที่ชาวปากน้ำประเศบอกเล่าด้วยความภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์และความรุ่งเรืองของตนอยู่คือ **วัดแหลมสน** หรือนามอย่างเป็นทางการคือ วัดสมมติเทพ ฐาปนาราม หรือที่เรียกกันว่า วัดหลวง เหตุที่เรียกวัดแหลมสน เพราะสถานที่ตั้งของวัดนั้นอยู่ที่บริเวณแหลมสน ส่วนชื่ออย่างเป็นทางการนั้น ได้รับการพระราชทานนามจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เมื่อคราวเสด็จชายฝั่งทะเลตะวันออก และทรงขึ้นประทับแรม ณ บริเวณปากน้ำแหลมสน เมืองแกลง ซึ่งมีเจดีย์ที่ชายหาดแหลมสน จึงทรงมีพระราชดำริให้สร้างพระอาราม พร้อม

พระราชทานที่ดินจำนวน 10 ไร่ 2 งาน เมื่อ 25 มกราคม 2427 พร้อมพระราชทานนามระบุไว้อย่างชัดเจนในพระราชหัตถเลขาที่กล่าวถึงการเสด็จในคราวนั้น (เอกชัย เนCRMณี และ ธนิต โตคติเทพย์, 2556) อีกสถานที่ก็คือ ศาลกรมหลวงชุมพรฯ หรือสถานที่ประดิษฐานพระรูปหล่อของพระองค์เจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ พระบรมวงศานุวงศ์ที่ได้รับการเคารพอย่างสูงในฐานะ “องค์บิดาแห่งทหารเรือไทย” เพราะศาลกรมหลวงชุมพรฯ ที่ปากน้ำประแสร์ หลังจากก่อสร้างแล้วเสร็จ ได้มีการกราบฯ ทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ภูมิพลอดุลยเดช เสด็จฯ พระราชดำเนินมาเพื่อทรงประกอบพิธีประดิษฐานพระรูปพลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ และภายหลังพิธีฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรชาวปากน้ำประแสร์ที่มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทก่อนเสด็จกลับพระนคร เหตุการณ์ในครั้งนั้น จึงถือเป็นเหตุการณ์ครั้งสำคัญที่ตราตรึงในความทรงจำของชาวปากน้ำประแสร์อย่างไม่รู้ลืม

ประเพณีสำคัญของประแส เป็นประเพณีที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวปากน้ำประแสร์ที่มีความผูกพันกับลำน้ำทั้งในการดำเนินชีวิต และในการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะอาชีพการประมงก่อให้เกิดประเพณีสำคัญของชาวปากน้ำประแสร์ที่สะท้อนวิถีชีวิตของผู้คนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ติดกับแหล่งน้ำได้เป็นอย่างดีคือ **ประเพณีทอดผ้าป่ากลางน้ำ** ถือได้ว่าเป็นประเพณีที่มีแห่งเดียวในประเทศไทย โดยในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 จะมีการทอดผ้าป่าในเวลากลางวัน และลอยกระทงในเวลากลางคืน ถือเป็นวันที่ชาวปากน้ำประแสร์จะหยุดพักการทำงานแล้วร่วมทำบุญตักบาตร ก่อนจะมีการทอดผ้าป่ากลางน้ำ โดยจะนำกิ่งไม้จากต้นฝาด ซึ่งเป็นต้นไม้ที่ขึ้นอยู่ตามป่าชายเลนทั่วไป ประดับตกแต่งเป็นพุ่มผ้าป่าให้สวยงามแล้วนำไปปักไว้กลางแม่น้ำประแส จากนั้นนิมนต์พระสงฆ์ลงเรือไปชักผ้าตามพุ่มผ้าป่าที่ปักไว้กลางแม่น้ำนั้น หลังจากประกอบพิธีกรรมแล้ว ประชาชนจะร่วมกิจกรรมสนุกสนานรื่นเริงต่าง ๆ ทั้งการประกวดเรือด้วยการจัดตกแต่งเรือในรูปแบบต่าง ๆ อย่างสร้างสรรค์ การร้องเล่นในเรือ และการประกวดเทพินาวา แม้ในปัจจุบันรายละเอียดกิจกรรมในประเพณีนี้จะลดทอนและแตกต่างไปจากอดีต แต่ช่วงเวลาของงานทอดผ้าป่ากลางน้ำ ยังถือเป็นช่วงเวลาที่สำคัญที่สุดของชาวปากน้ำประแสร์เช่นเดิม

กระบวนการสะสมเรื่องราว เรื่องเล่าในชีวิตคนธรรมดา

ผู้วิจัยเริ่มต้นในการลงพื้นที่ โดยการเข้าร่วมกิจกรรมการประชุมของกลุ่มต่าง ๆ ที่มีอยู่ในประแสดกลุ่มที่ให้ความสนใจและช่วยขยายกลุ่มผู้ให้ข้อมูลมากที่สุดคือ สมาชิกกลุ่มผู้สูงอายุ ซึ่งจะมีนัดประชุมกันทุกวันที่ 8 ของทุกเดือน โดยผู้วิจัยนำภาพที่และข้อมูลที่ได้รับมาจากการสืบค้น และการประชุมร่วมกับผู้นำชุมชนมาฉายเพื่อร่วมสร้างบทสนทนา เพื่อหาข้อมูลเพิ่มเติมจากภาพที่ผู้ให้ข้อมูลอาจจะเล่าไว้บางส่วน ทั้งยังเป็นการช่วยตรวจทานเรื่องเล่าที่ได้รับฟังมา และยังเป็นการบอกเล่าสิ่งที่ผู้วิจัยกำลังทำ ทั้งเพื่อสร้างความเชื่อใจและแสดงความจริงใจของผู้วิจัยต่อชุมชนที่ต้องการให้ความสำคัญกับข้อมูลของทุก ๆ คน

หลังจากที่ผู้วิจัยพบข้อจำกัดจากการประชุมกลุ่มและการสัมภาษณ์ในครั้งแรก ๆ ของการลงพื้นที่ คือ ผู้ที่จะแสดงบทบาทในการให้ข้อมูลมักจะเป็นกลุ่มผู้นำชุมชน ส่วนสมาชิกของชุมชนซึ่งไม่มีตำแหน่งหน้าที่ทางสังคม มักจะไม่กล้าแสดงตัว หรือเล่าเรื่องราวของตนเอง ทั้ง ๆ ที่เรื่องราว หรือภาพถ่ายธรรมดา ๆ ของครอบครัวนั้น อาจจะมีสิ่งที่มีคุณค่ามากมายที่จะช่วยเติมเต็มภาพประวัติศาสตร์และเรื่องราวของชุมชน ทำให้ผู้วิจัยได้รับข้อมูล และภาพถ่ายเพิ่มเติมจากครอบครัวของสมาชิกในชุมชนที่ยังไม่เคยนำมาแสดงแก่ชุมชนมาก่อน

นอกจากนั้น การเดินทางไปเยี่ยมบ้านของผู้ให้ข้อมูลสำคัญในชุมชนทีละหลัง ประกอบการร่วมดูภาพถ่ายร่วมกับฟังการบอกเล่าเรื่องราวจากภาพเหล่านั้น ทำให้ผู้วิจัยได้รับข้อมูลเพิ่มเติมขึ้นจากผู้ให้ข้อมูลที่ไม่นัดสนทนาในวงสาธารณะ หรือในการประชุม นอกจากจะช่วยเติมเต็มรายละเอียดที่สำคัญให้แก่ชุมชนปากน้ำประแส ยังเป็นการสร้างความภูมิใจให้แก่สมาชิกในชุมชนปากน้ำประแสที่เคยรู้สึกว่าตนเป็นคนธรรมดาให้รู้สึกมีส่วนร่วมในการร่วมพัฒนาชุมชนผ่านการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ด้วยกันได้เป็นอย่างดี

กระบวนการเลือกเรื่องราว หาพื้นที่นำเสนอ-แลกเปลี่ยน สร้างความประทับใจร่วม เมื่อสืบค้นและสะสมข้อมูลประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมตามแนวทางที่วางไว้ จนได้รับข้อมูลที่สามารถมาจัดหมวดหมู่ให้เห็นความสำคัญและความเชื่อมโยงของพื้นที่ในอดีตดังที่นำเสนอบางส่วนในข้างต้นแล้ว ด้วยความคาดหวังในการกระจายการรับรู้ สร้างความตระหนัก และกระตุ้นความภาคภูมิใจแก่สังคมในวงกว้างขึ้น ผู้วิจัยจึงได้มีการจัดประชุมเพื่อปรึกษาร่วมกับผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่ คือ ผู้อำนวยการอัญชลี สารสุวรรณ และคณะครูนักเรียน โรงเรียนชุมชนวัดตะเคียนงาม ข้าราชการส่วนกองการศึกษาของเทศบาลตำบลปากน้ำประแส นายกทสมมนตรี และสมาชิกสภาเทศบาล (สท.) เพื่อหาพื้นที่ และแนวทางในการนำเสนอข้อมูลประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมที่ได้รวบรวมมา

สืบเนื่องจากที่ชุมชนปากน้ำประแสมีพื้นที่บ้านเก่า ซึ่งการดำเนินการให้เป็น “บ้านพิพิธภัณฑ์” ภายใต้การดูแลของเทศบาลฯ อยู่แล้ว พื้นที่แห่งนี้จึงถูกเสนอให้เป็นพื้นที่เพื่อใช้ในการดำเนินการนำเสนอเพื่อเผยแพร่ข้อมูลประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมที่รวบรวมมา โดยมีเป้าหมายเพื่อจัดทำพื้นที่แหล่งเรียนรู้เพื่อรวบรวมเรื่องเล่าสำคัญของชาวประแสที่มีอยู่ไว้ สามารถเป็นพื้นที่ที่ทุกคน ไม่ว่าจะชาวประแสและผู้มาเยือนสามารถมาเยี่ยมชม โดยวางกำหนดการจัดแสดงต่อสาธารณะครั้งแรกว่าควรจะเป็นช่วงเวลา ที่ชุมชนมีการจัดงานผ้าป่ากลางน้ำ ซึ่งช่วงเวลานั้นถือเป็นช่วงเวลางานประเพณีสำคัญของชาวประแส เป็นความเหมาะสมทั้งเวลา วาระและโอกาสที่จะนำเสนอข้อมูลประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมเพื่อสนับสนุนและเสริมสร้างการพัฒนาชุมชนของชุมชนปากน้ำประแส

ในการเลือกข้อมูลมานำเสนอ การจัดวางภาพถ่ายประกอบ ไปจนถึงแนวทางการจัดแสดงในพื้นที่บ้านพิพิธภัณฑ์ เป็นโจทย์สำคัญสำหรับผู้วิจัยที่ต้องเรียนรู้ร่วมกับผู้นำชุมชนและคณะทำงานที่เกี่ยวข้องใน

พื้นที่ให้ตอบสนองต่อคนในพื้นที่ที่อาจจะทราบข้อมูลอยู่แล้ว แต่เน้นสร้างความตระหนัก สร้างความรู้สึกอยากมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาชุมชนปากน้ำประแสที่กำลังดำเนินการอยู่ ในขณะที่ก็ต้องตอบสนองความต้องการของผู้นำเขื่อนที่อาจจะมิตั้งที่ที่ต้องการเรียนรู้ข้อมูลประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชนปากน้ำประแส และนักท่องเที่ยวที่อาจจะแค่แวะเวียนมา มีความต้องการข้อมูลที่น้อยกว่า แต่ต้องการเห็นสีสันของพื้นที่แห่งนี้ นอกจากนั้นด้วยการจัดวางในช่วงงานเทศกาล พื้นที่ที่จัดแสดงควรเป็นพื้นที่ที่ผู้ชมสามารถหาความรู้ หรือเข้าชมได้ด้วยตนเอง

จากการปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันทั้งผู้นำชุมชน คณะครู และคณะทำงานทุกส่วนฝ่าย จึงได้ข้อสรุปในการนำเสนอข้อมูลเป็นการนำเสนอข้อมูลผ่านโปสเตอร์ เพื่อแสดงข้อมูลสังเขปสถานที่และเหตุการณ์สำคัญ ส่วนการนำเสนอภาพถ่ายต้องจัดแสดงภาพจากผู้นำข้อมูลทุกคนโดยถ้วนทั่ว โดยในการนำเสนอข้อมูลทุกประเภทต้องมีการแสดงอ้างอิงที่ถูกต้อง วัสดุที่นำมาใช้ต้องเรียบง่าย ไม่แตกหักง่าย เข้าถึงคนทุกวัย และต้องมีการจัดตกแต่งที่มีสีสันให้ตรงตามความต้องการของชุมชน

ในระหว่างการจัดแสดงเพื่อนำเสนอและเผยแพร่ข้อมูลประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรม ผู้วิจัยได้ร่วมสังเกตการณ์และพูดคุยกับผู้นำเขื่อนในพื้นที่จัดแสดงในบ้านพิพิธภัณฑฯ พบว่า ผู้นำข้อมูลหลักซึ่งเป็นเจ้าของข้อมูลที่ถูกนำมาใช้นำเสนอ ได้รับความภาคภูมิใจและประทับใจเป็นอย่างมาก โดยเห็นได้จากที่ผู้นำข้อมูลได้มาชม การพูดคุยสนทนา ตลอดจนแสดงบทบาทผู้นำเสนอให้แก่การจัดแสดงไปโดยปริยาย ส่งผลดีแก่การนำเสนอข้อมูลในวงกว้างขึ้นแก่สมาชิกคนอื่น ๆ ในชุมชน และยังเป็นผลดีต่อการประชาสัมพันธ์ทั้งกิจกรรมในการวิจัยครั้งนี้ สร้างความเข้าใจ ความรู้สึกมีส่วนร่วม และทัศนคติที่ดีที่เกิดขึ้นต่อภาพรวมของงานพัฒนาชุมชนปากน้ำประแสที่ดำเนินการอยู่ไปพร้อม ๆ กัน

นอกจากนั้นภายหลังจากการจัดแสดงเพื่อนำเสนอและเผยแพร่ข้อมูลในครั้งนี้ ส่งผลให้สมาชิกชุมชนปากน้ำประแสอีกจำนวนหนึ่ง สนใจที่จะให้ข้อมูล และภาพถ่ายที่ตนและครอบครัวมีและเก็บรักษาไว้มาร่วมนำเสนอเพิ่มเติม เพราะต้องการมีส่วนร่วมกับการบอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ของชุมชนสะท้อนให้เห็นถึงความตระหนัก และความสนใจที่จะมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาชุมชนที่มีเพิ่มสูงขึ้นอย่างชัดเจน และในขั้นตอนสุดท้าย ข้อมูลประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมที่ได้รับมาในการศึกษานี้ นำสู่การรวบรวม และเรียบเรียงเป็นชุดข้อมูลประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมของปากน้ำประแส โดยจัดแบ่งประเด็นการนำเสนอ ดังนี้

1) “ปากน้ำประแสในสายธารประวัติศาสตร์” นำเสนอเนื้อหาจากการรวบรวมเรื่องราว และเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่มีการกล่าวถึงพื้นที่และชุมชนและช่วงเวลาต่าง ๆ เพื่อสะท้อนให้เห็นพัฒนาความเป็นมา และความสำคัญของพื้นที่แห่งนี้ในแต่ละช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ เน้นย้ำให้เกิดความภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์แห่งท้องถิ่นตน

2) “เล่าเรื่องประแส: วิถีชุมชน วิถีคน ในชุมชนปากน้ำประแส” นำเสนอเนื้อหาที่มาจากการรวบรวม เรียบเรียงเรื่องราววิถีชีวิต วิถีวัฒนธรรม และการดำรงชีวิตของชุมชนปากน้ำประแส ตั้งแต่ในอดีตถึงปัจจุบันที่ถ่ายทอดผ่านเรื่องเล่าของสมาชิกในชุมชนปากน้ำประแส เพื่อบันทึกและถ่ายทอดให้เห็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ ไปจนถึงความเปลี่ยนแปลงและความเป็นไปทางด้านวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวประแสตั้งแต่ในอดีตถึงปัจจุบัน

3) “ปกิณกะว่าด้วยเรื่องประแส” มีเนื้อหาเรื่องราวอื่น ๆ ที่น่าสนใจ ตลอดจนสะท้อนความภาคภูมิใจของชาวประแส เช่น เรื่องราวของเรือรบหลวงประแส บันทึกทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการเสด็จฯ มายังประแสตั้งแต่สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี คราวที่ทรงทัพก่อนเข้าตีเมืองจันทบุรี การบันทึกถึงประแสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบันที่เสด็จฯ มาประกอบพระราชกรณียกิจ เป็นต้น

อภิปรายผลการวิจัย

กระบวนการในการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมเพื่อสนับสนุนการพัฒนาชุมชนปากน้ำประแส อำเภอแกลง จังหวัดระยองในครั้งนี้ ดำเนินไปโดยสอดคล้องกับขั้นตอนในแนวทางการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมแนวโบราณคดีชุมชนของสายันต์ ไพชาญจิตร์ (2547) ทั้ง 8 หลักการคือ มุ่งมองภาพรวมของข้อมูลทุกมิติทางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม คำนึงถึงการทำงานบนความร่วมมือระหว่างทุกส่วนฝ่าย ให้ทุก ๆ คนได้มีโอกาสนำเสนอและมีส่วนร่วม ไม่ว่าจะเป็นสมาชิกในชุมชน คนธรรมดา หรือว่าผู้นำชุมชน เปิดโอกาสให้ทุกคนในชุมชนที่สนใจเข้าร่วมเรียนรู้และแลกเปลี่ยนในการทำงานทุกขั้นตอน เพราะแนวคิดนี้ให้ความสำคัญในการร่วมสร้างให้เกิดความรัก ตระหนักและหวงแหนสิ่งที่เป็นทรัพยากรร่วมกันของชุมชน ด้วยกระบวนการศึกษาวิจัยที่มีกิจกรรมการพัฒนาชุมชนไปพร้อม ๆ กัน ซึ่งจะเห็นได้ว่ากระบวนการในการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมเพื่อสนับสนุนการพัฒนาชุมชนปากน้ำประแส อำเภอแกลง จังหวัดระยองในครั้งนี้ ไม่เพียงผู้วิจัยและสมาชิกชุมชนปากน้ำประแสได้ร่วมกันศึกษา รวบรวม ค้นคว้าข้อมูลองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องของชุมชนปากน้ำประแสในรูปแบบต่าง ๆ อันเป็นฐานทุนที่สำคัญแล้ว จะเห็นได้ว่ากิจกรรมในทุก ๆ ขั้นตอนล้วนมีส่วนช่วยพัฒนาศักยภาพของสมาชิกในชุมชน ไปจนถึงบุคลากรที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน ให้ได้มาทดลอง มาร่วมมือ มาร่วมคิดดำเนินการจัดกิจกรรม นำเสนอเรื่องราวของตนในพื้นที่บ้านพิพิธภัณฑ์ เรื่องราวและภาพถ่ายที่นำมาจัดแสดง ได้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างบทสนทนา ทั้งเพื่อการเรียนรู้และทบทวนตัวตนของสมาชิกชุมชนปากน้ำประแส ซึ่งนอกจากจะช่วยสร้างความภาคภูมิใจในความมรดกทางประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรมผ่านวิถีชีวิตของสมาชิกเองแล้ว การได้ตระหนักถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่มีตนร่วมอยู่ในนั้น ยังถือเป็น

การเสริมพลังแก่สมาชิกในชุมชนปากน้ำประแสเพื่อสนับสนุนและเสริมสร้างการพัฒนาชุมชนของชุมชนปากน้ำประแสอย่างยั่งยืน โดยมีข้อมูลทางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมเป็นรากฐาน

ข้อเสนอแนะ

ผลจากการรวบรวมองค์ความรู้ในครั้งนี้ นอกจากจะช่วยให้ชุมชนมีองค์ความรู้ที่ผ่านการรวบรวมไปพัฒนาต่อยอดในรูปแบบต่าง ๆ โดยชุมชนเองในด้านการวางแผนการพัฒนา ในอนาคต ด้านวิชาการ ชุมชน หรือหน่วยงานการพัฒนามีความสนใจ ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมที่ได้จากการรวบรวมนี้นี้ยังสามารถนำสู่การต่อยอดเป็นหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อสร้างการเรียนรู้แก่นักเรียน เด็ก และเยาวชน ตลอดจนผู้ที่สนใจเรียนรู้เกี่ยวกับประแสได้ต่อไปในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระฯ (2470). พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จประพาสเมืองชายทะเลตะวันออก ในปีมะเมีย พ.ศ.2425 กับปีมะแม พ.ศ.2426 และปีวอก พ.ศ.2427 รวม 3 คราว. พระนคร: โสภณพิพรรฒธนากร. (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ดำรัสสั่งพิมพ์พระราชทานในงานทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสัปดาห์พระศพพระปิตุจฉาเจ้า สุขุมมาลย์มารศรี พระอัครราชเทวี)
- เจลิยว ราชนูรี. (2546). ประแสในอดีต. ใน เมืองแหล่งของเรา เมืองเก่าบรรพชน. ระยอง: เทศบาลตำบลเมืองแกลง
- พระราชพงสาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2. (2548). (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- พระราชพงสาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม). (2480). พิมพ์เนื่องในโอกาสงานพระราชเพลิงศพ นายพันเอก พระยาจุลเสวก (พั้ว จุลเสวก) ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 13 พฤศจิกายน พ.ศ. 2480. พระนคร: โรงพิมพ์เดลิแมส.
- วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดระยอง. (2542). กรุงเทพฯ: คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.
- สายันต์ ไพรชาญจิตร. (2547). โบราณคดีชุมชน: แนวทางใหม่ที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและการพัฒนาชุมชน. วารสารไทยคดีศึกษา, 1(1), 197-259.
- อภิวัฒน์ เศรษฐรักษ์. (2531). ประแสที่แม่เคยอยู่. กรุงเทพฯ: จำไพเพรส.
- เอกชัย เนครมณี และ ธนิต โตคติเทพย์. (2556). ประวัติศาสตร์ชุมชนปากน้ำประแส. เอกสารอัดสำเนา.
